

Notities van een lezer (6)

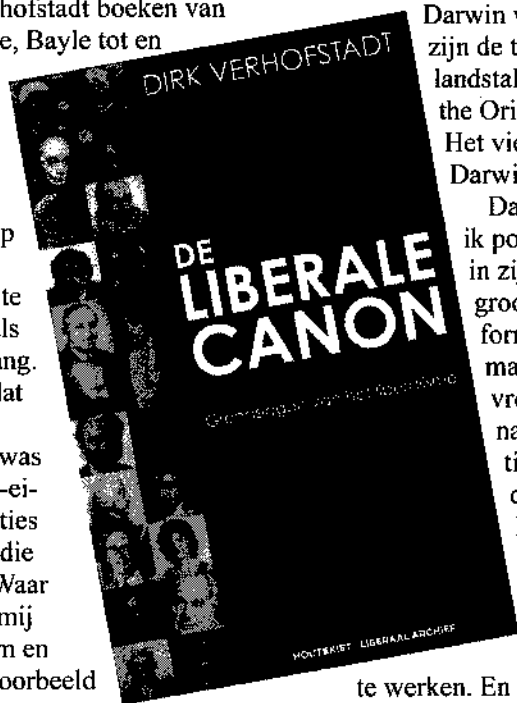
Bert Gasenbeek

De laatste tijd heeft u deze rubriek moeten missen; de reden daarvoor was simpel: chronisch tijdgebrek. Door onderzoek (onder meer het Spigtboek – zie De Vrijdenker van februari) en onderwijs had ik zelfs geen tijd meer om 'vrij' boeken te lezen. Maar in de afgelopen periode heb ik weer kans gezien om tijd voor lezen vrij te maken. Bovendien stond er inmiddels een indrukwekkende stapel 'te lezen boeken', naast de stapel 'in te kijken boeken'.

☼ ☼ ☼

Onlangs was ik voor mijn werk in Gent. Ik bezocht toen ook de boekpresentatie van het laatste boek van de filosoof Dirk Verhofstadt: *De liberale canon: grondslagen van het liberalisme* (Houtekiet, 2015) In de aankondiging van de presentatie werd gesteld: 'Het liberalisme is de oudste ideologische strekking in de geschiedenis'. Met enige aarzeling ging ik naar de presentatie, want als sociaaldemocraat van de oude (Ulyiaanse) school heb ik het niet zo op het VVD (neo)liberalisme. Welnu, het liberalisme dat Verhofstadt in zijn boek presenteert heeft daar niets mee te maken. Weliswaar vormt voor hem het individualisme, in het bijzonder het recht op zelfbeschikking van elke mens, de kern van het liberalisme, maar hij heeft ook oog voor de noodzaak dat elk mens plichten heeft tegenover de anderen en de samenleving. In zijn boek bespreekt Dirk Verhofstadt boeken van zestig denkers - van Epicurus via Locke, Bayle tot en met Cliteur en ja, de veganist Floris van den Berg - die met hun ideeën gestalte gaven en geven aan het liberale gedachtegoed. Samen vormen ze voor hem De liberale canon.

Volgens Verhofstadt begon in de loop van de 17de en de 18de eeuw het liberalisme als ideologische stroming zich te vereenzelvigen met humane waarden als vrijheid, rechtvaardigheid en vooruitgang. Nu heb ik er geen enkele moeite mee dat hij denkers – ook uit een ver verleden voor wie het begrip liberaal onbekend was – liberaal canoniseert en ze zich zo toe-eigent; tenslotte worden zo meestal tradities 'uitgevonden', zoals bijvoorbeeld ook die van de vrijdenkers en de humanisten. Waar ik wel moeite mee heb, is dat hij voor mij onvoldoende weet aan te geven waarom en vooral op welke wijze denkers als bijvoorbeeld Erasmus, Hugo de Groot, Amartya Sen en Martha Nussbaum het liberalisme vorm hebben gegeven. Met evenveel recht zou ik ze kunnen canoniseren in een sociaaldemocratische of humanistische canon. (zie <http://www.humanistischecanon.nl>) Ook in zijn afsluitende essay *Grondslagen van het liberalisme* waarin hij de kerngedachten van deze liberale denkers bundelt tot één alomvattend geheel, slaagt hij er m.i. onvoldoende in om de spanning tussen individu en gemeenschap duidelijk op te lossen. Zijn pleidooi voor meer vrijheid, rechtvaardigheid en vooruitgang is wel erg sympathiek, maar tegen welke prijs blijft vaag. Niettemin een heerlijk boek, ook als naslagwerk.

☼ ☼ ☼

Wat me trouwens opviel in de Standaardboekhandel in Gent was het gebruik van het opschrift 'levensvisies' op planken waar je in Nederland meestal godsdienst aantreft! En inderdaad naast theologische boeken trof ik ook de nodige seculiere boeken aan.

☼ ☼ ☼

Ik deed in die winkel nog een andere kleine ontdekking, een boek dat blijkbaar finaal aan mijn aandacht was ontsnapt, hoewel het onderwerp me zeer interesseert. Het gaat om *In Darwins woorden. Leven, werk en denken van Charles Darwin*. Het verscheen alweer in 2009 bij uitgeverij Nieuwezijds in Amsterdam, die inmiddels een aardig fonds heeft met boeken rond Darwin. Dit boek kent drie hoofdstukken die vlot en zeer leeswaardig geschreven zijn door de jonge onderzoekers Chris Buskes, Ranne Hovius en de Griet Vandermassen. Darwins leven, leer en maatschappijvisie worden eenvoudig en helder uiteengezet: een boek voor het brede publiek. Maar ook voor mensen die al het nodige van

Darwin weten, is het boek de moeite waard. Zo zijn de teksten doorspekt met lange (Nederlandstalige) citaten uit Darwins boeken als *On the Origin of Species* en zijn autobiografie. Het viel me op hoe toegankelijk en leesbaar Darwins teksten nog steeds zijn.

Daarnaast waren er vele zaken waarbij ik potloodstreepjes zette. Zo werd Darwin in zijn familie 'Bobby' genoemd, was zijn grootvader Erasmus Darwin een non-conformist en vrijdenker. En zijn arbeidsethos mag er ook zijn. 'Darwin begon de dag vroeg met een wandeling en ontbeet daarna alleen, om half acht. Van acht tot half tien, zijn meest productieve periode van de dag, werkte hij. Om half tien hield hij een pauze in de zitkamer liggend op de sofa, terwijl Emma [zijn vrouw] hem de binnengekomen brieven voorlas. Vanaf half elf trok hij zich weer terug in zijn studeerkamer om

te werken. En om twaalf uur vond hij het wel mooi geweest, wat hij vaak bekrachtigde met de woorden "I've done a good day's work". Daarna lunch'. Over het geloof – hij studeerde ooit theologie om dorpspredikant te worden – ontwikkelde hij een duidelijke mening, zeker na de dood van zijn jonge dochter. 'Dus langzaam maar zeker sloop het ongeloof bij mij binnen, tot het uiteindelijk totaal was. Het ging zo geleidelijk dat ik geen verdriet voelde, en ik heb er sindsdien nooit één enkele seconde aan getwijfeld dat mijn conclusie juist was. Ik kan in feite nauwelijks begrijpen dat iemand zou wensen dat het christendom de waarheid vertelde, want zo ja, dan laat de onverbloemde taal van de Bijbeltekst zien dat mensen die niet geloven, waaronder

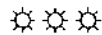

Bert Gasenbeek (1953) is onderzoeker geschiedenis van het humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek en directeur van het Humanistisch Historisch Centrum.

mijn vader, mijn broer en bijna al mijn vrienden, eeuwigdurend gestraft zullen worden. En dit is een weerzinwekkende doctrine'.

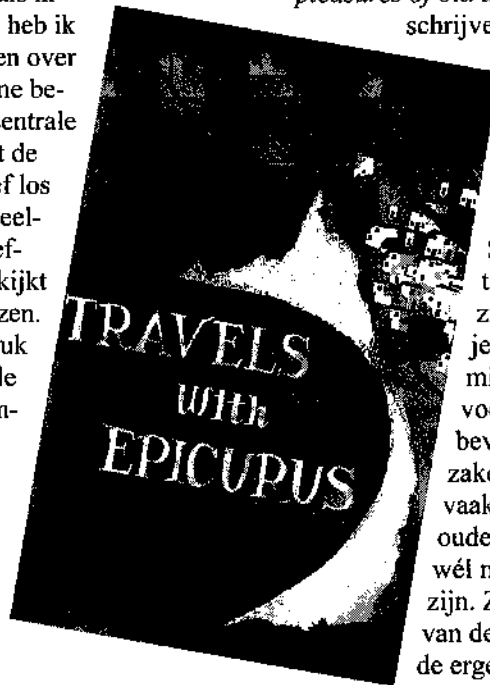
In het derde hoofdstuk met de veelzeggende titel 'tussen hervorming en status quo' maken we kennis met de maatschappelijke denkbeelden van Darwin. Zo was hij zeer gekant tegen de slavernij. Maar hij hield er volgens Griet Vandermassen 'geen bijzonder verlicht vrouwbeeld op na': 'Hij verzette zich ook tegen anticonceptie, uit angst voor vrouwelijke promiscuïteit, en hij had een voorkeur voor 'echte vrouwen': mooie, lieve, zorgzame wezens; aan zelfverzekerde intellectuele gelijken had hij geen behoefte'.

Ik moet nu maar eens snel zijn autobiografie en zijn verslag over de reis met de Beagle gaan lezen.

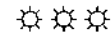

Op de lange heenreis naar Gent had ik ruim de tijd om een ander boek van Verhofsstadt te lezen: *Atheïsme als basis voor de moraal*. (Houtekiet, 2013) Zoals ik in mijn volgende Notities zal betogen, heb ik niet zo veel behoefte (meer) aan boeken over atheïsme. Dus met weinig enthousiasme begon ik het boek door te bladeren. De centrale gedachte is dat het tijd wordt om naast de wetenschappen ook de ethiek definitief los te maken van allerlei religieuze denkbeelden. In het boek komen de negatieve effecten van religie ruim aan bod, en bekijkt hij kritisch de zogenaamde godsbewijzen. In een verrassend en origineel hoofdstuk formuleert hij - op zoek naar universele regels voor de moraal - zijn zogenaamde Tien Seculiere Geboden:

1. Bovenal bemin de mens.
2. Elk mens is een doel op zich en geen middel.
3. Handel op de manier dat je zou willen dat iedereen zo zou handelen voor zover die handeling ten goede komt aan de mensheid.
4. Wees nieuwsgierig, doe kennis op en onderwerp elk standpunt, elke visie en elke hypothese aan de hardste kritiek, ook je eigen standpunten.
5. Elk mens heeft recht op zelfbeschikking voor zover hij geen schade toebrengt aan anderen.
6. Gij zult niemand doden tenzij uit zelfbescherming.
7. Gij zult uw medemensen in nood helpen en goed doen voor anderen zonder daarvoor iets in de plaats te verwachten.
8. Gij zult andere levende wezens niet doen lijden.
9. Gij zult zorg dragen voor de natuur en een leefbare wereld nalaten aan komende generaties.
10. Wees niet neutraal of onverschillig bij conflicten, maar verdedig de zwakken en de onderdrukten.

Waarom hij deze geboden niet gewoon humanistisch maar seculier noemt, is mij niet duidelijk want de basis daarvoor is toch breder dan alleen het seculiere. Ook vind ik de titel - *Atheïsme als basis voor de moraal* - feitelijk onjuist, omdat ook de door hem ontwikkelde moraal op meer gebaseerd is dan alleen atheïsme, namelijk een (seculier) humanisme. Vanuit de Vlaamse situatie - veel en langjarig strijd met het katholicisme - is de titel wel verklaarbaar, maar toch. Een boek waarin veel bekende zaken goed op een rijtje zijn gezet en Tien Geboden die tot nadenken stemmen.

Goede vrienden van mij zijn vaak bezorgd dat ik - nu ik de leeftijd van zestig plus heb bereikt - te veel doorga in het 'moordende tempo' van presteren en doelen bereiken. Van hen kreeg ik afgelopen december Daniel Klein *Travels with Epicurus; meditations from a Greek Island on the pleasures of old age*. (2012). Klein (75 jaar), filosoof en schrijver, neemt de lezer mee naar zijn favoriete

Griekse eiland Hydra waarin het leven meer dan stil heeft gestaan. Met zicht op de wijze waarop de lokale bevolking met 'ouderdom' om gaat, leest hij een rugzak met boeken leeg van de oude Grieken, maar ook van existentialisten als Sartre, Camus etc. Hij komt tot observaties die weliswaar niet geheel verrassend zijn, maar je wel aan het denken zetten over je eigen leven. Zo gaf Epicurus een naar mijn mening nogal dogmatisch voorschrift voor een gelukkig leven op de oude dag: bevrijd je van de gevangenis van dagelijkse zaken en van politiek. Ik denk dat dit echter vaak helemaal niet overeen komt met wat veel oudere mensen gelukkig maakt, namelijk door wél met dagelijkse zaken en politiek bezig te zijn. Zo wijst Klein de lezer ook op de lessen van de Stoïcijnen die stelden dat je focussen op de ergernissen van de oude dag, voordat je die leeftijd bereikt hebt, zonde van de tijd is die je nog rest. Want wat er in die tijd allemaal kan gebeuren hebben we niet onder controle. Het gaat er om de tijd die nog rest zo goed mogelijk te gebruiken. Kijk, en dat geeft mij weer energie...

Klein is ook de auteur van *Plato en kornuiten; de filosofie in honderd-en-een grappen* (2008). Ter afsluiting een grap die ik de lezer niet wil onthouden. 'Toen Thompson zeventig werd besloot hij, om langer te kunnen leven, zijn leefwijze helemaal te veranderen. Hij volgde een streng dieet, ging joggen en zwemmen, en schafte een zonnebank aan. Binnen drie maanden verloor hij vijftien kilo, was zijn taille met vijftien centimeter geslonken en zijn borstomvang met dertien centimeter toegenomen. Eenmaal slank en bruingebrand besloot hij dat daar ook een sportief nieuw kapsel bij hoorde. Toen hij de kapsalon verliet kwam hij onder een bus. Al stervend schreeuwde hij: "God, hoe kon u mij dit nu aandoen?" Vanuit de hemel hoorde hij een stem: "Eerlijk gezegd, Thompson, had ik je helemaal niet herkend."'

